

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Institut mezioborových studií

Bakalářská práce

Brno 2005

Gabriela Švábenská

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Institut mezioborových studií

**TÉMA: Postavení ženy v české společnosti a v rodině,
problémy a východiska v souvislostech vstupu do EU**

(Bakalářská práce)

Vedoucí práce: Doc.PhDr. Jaroslav Nevoránek, CSc. Zpracovala: Švábenská Gabriela

Brno, duben 2005

Ráda bych na tomto místě vyjádřila poděkování vedoucímu mé práce Doc.PhDr. Jaroslavu Nevoránkovi,CSc. Za velmi cenné rady, připomínky a pomoc, kterou mi poskytl při vypracování této práce.

Děkuji

Brno, duben 2005

Švábenská Gabriela

**Prohlašuji, že jsem tuto práci vykonala samostatně s použitím informačních zdrojů
uvedených v seznamu**

Brno, duben 2005

Švábenská Gabriela

OBSAH

Úvod	1
1. Počátky ženského hnutí v Československu	3
1.1 Feminismus v začínající demokracii	8
1.2 Gender Studies	9
2. Žena a rodina	10
2.1 Rodina jako základ společnosti	12
2.2 Jak zlepšit kvalitu rodinného života	14
2.3 Evropská unie a její legislativní opatření ve vztahu k ženám	15
2.4 Násilí na ženách	16
3. Vzdělání a uplatnění ženy	21
3.1 Nástup do zaměstnání	25
3.2 Soulad pracovního a rodinného života	30
3.3 Nerovnosti v rodině jako základ nerovného přístupu na trhu práce	31
3.4 Žena ve vedoucí funkci	33
Závěr	35
Resume	38
Anotace	39
Literatura	40
Přílohy /graf/	

Úvod

V posledních desetiletích podstoupil svět globální proces přestavby ekonomických, sociálních i kulturních vztahů, který měl hluboký pozitivní i negativní dopad na ženy.

Žena má ústřední postavení v celkovém rozvoji. Důležité je respektování stejných práv žen a mužů, tolerance, eliminace všech forem diskriminace, násilí a deprivace. Žena zastává nejen postavení jako žena-matka, vychovatelka dětí, je činná v ekonomice, informačním sektoru, obchodě, školství, zdravotnictví a má důležitou úlohu i v zemědělství. Všude na celém světě zastává žena dvě zaměstnání – péči o rodinu, domácnost a práci mimo ně.

Přehlížení a nedostatečné hodnocení práce ženy, má důsledky nejen pro ni samotnou, její zdraví, kojeneckou a dětskou úmrtnost, ale i pro celý rozvoj populace, jeho ekonomiku, zhoršující se životní prostředí a kvalitu celého života.

Zpracovat toto téma, úzce související s feminismem jsem se rozhodla na základě dlouhodobého zájmu o danou problematiku. Již několik let se pasivně věnuji sledování obrazu ženy a vývoji ženské otázky v České republice a nyní se mi naskytla příležitost popsat jej z teoretického hlediska. Fakt, že debata o ženských otázkách začala v České republice poměrně nedávno, s sebou sice přináší výhodu pole dosud neprozkoumaného, ale na druhé straně také nedostatek podkladů a minimum již zpracovaných materiálů, ze kterých by se dalo vycházet. Při sběru informací pro tuto práci se ukázalo, že téma "Postavení ženy v české společnosti a v rodině, problémy a východiska v souvislostech vstupu do EU „ je pro rozsah této práce příliš obecně definované, neboť s ním souvisí řada dalších problémů, které by mohly sloužit jako samostatný námět ke zpracování.

Ve své práci jsem se tedy zaměřila především na změny a vývoj obrazu ženy a ženských otázek pod vlivem emancipačních teorií, na vzdělávání žen, na násilí páchaném na ženách, na problematiku feminismu a ženských organizací a v neposlední řadě na vztah žena a rodina.

Téma "ženské otázky" jsem se pokusila zpracovat pokud možno stručně, ale ve snaze o popsání hlavních mezníků. Přesto jsem si vědoma toho, že jsem kvůli limitovanému rozsahu práce musela téma zúžit a rozhodně jej tímto nepokládám za vyčerpané. Cílem této práce bylo především vytvořit dosud chybějící základ a poskytnout tak východisko nebo zdroj pro další výzkum v této oblasti.

1. Počátky ženského hnutí v Československu (historické pozadí)

Narozdíl od západních zemí, kde ženy již několik desítek let bojují za práva, která jim novodobá společnost dlouhá léta upírala, je situace v České republice zcela specifická a v mnohých ohledech zaostalá. Na této skutečnosti se nemalou měrou podílel historický vývoj naší země v posledních čtyřiceti letech.

Při bližším pohledu na vývoj ženských hnutí u nás však zjistíme, že na konci minulého století měly Češky naopak náskok a patřily mezi velmi pokrokové, co se počtu uvědomělých spisovatelek, vznikajících ženských spolků a hnutí týče: do literatury vstupují ženy jako Božena Němcová, Karolina Světlá, Sofie Podlipská,¹ Eliška Krásnohorská² a Tereza Nováková.

Roku 1871 zakládá Karolina Světlá Ženský výrobní spolek český, jako první ženský spolek v Čechách. O necelých dvacet let později, roku 1890, vzniká díky úsilí Elišky Krásnohorské Minerva, první dívčí gymnázium ve střední Evropě.

Ve svých ambicích (získat právo na vzdělání a volební právo) byly ženy významně podporovány také muži. Tento fakt vyplynul z tehdejší historické situace.

České ženy byly totiž spojenci mužů v boji za samostatnost v rámci habsburské monarchie a právě jejich hlasy v rovnoprávných volbách mohly velkou měrou přispět k vítězství národních a vlasteneckých stran.

V roce 1905 vzniká Výbor pro volební právo žen, jehož hlavním úkolem bylo probudit zájem lidí o tuto problematiku. Hnutí vedla Františka Plamínková, která také zjistila, že formulace volebního řádu nevylučuje, aby žena mohla být zvolena poslankyní. Proto zahájila kampaň na podporu své kolegyně, spisovatelky Boženy Vikové-Kunětické, která se ve volbách roku 1912 skutečně stala první ženskou poslankyní Sněmu Království Českého.

¹ Podlipská Žofie /1833 – 1897/, roz. Rottová, česká spisovatelka, překladatelka, feministka

² Krásnohorská Eliška /1874 -1926/, vl.jm. Pechová, spisovatelka, překladatelka a feministka, operní libretistka

Ani po první světové válce, kdy vznikla samostatná Československá republika, nebyla ženská otázka zcela opomíjena. Prezident Masaryk, kterého dnešní feministky označují za jednoho z prvních českých feministů, se o ženská práva zajímal a zasazoval se o to, aby Češky a Slovenky neměly ve společnosti pouze podřadnou roli. Již Washingtonská deklarace z 18.10. 1918, která proklamovala nezávislý stát Čechů a Slováků a byla koncipována právě T.G. Masarykem, obsahovala zásadu, že žena bude postavena na úroveň mužů. První československý prezident tak "nadřadil otázky obecně lidské a občanské všem otázkám národnostním i partikulárním."³ Další konkrétní kroky následovaly vzápětí. Rovnost ženy a muže byla rovněž zakotvena v paragrafu 106 první ústavy Československé republiky a Františka Plamínková, toho času již senátorka, založila v roce 1923 Ženskou národní radu, která sdružovala ženské organizace v Československu. Jejím úkolem bylo "uvést v životní praxi ústavou zaručenou rovnoprávnost žen, zabezpečit ji a působit, aby organizace a činnost všech orgánů veřejných brala spravedlivý zřetel na mateřský úkol ženin."⁴

K dalším počínům, které se pojí se zájmem o ženskou otázku, patřilo také vydávání časopisu Ženský svět, kam přispíval například i F.X. Šalda. Také během druhé světové války měli muži i ženy, stejně jako za Rakouska-Uherska, společného nepřítele. Zvláště díky skutečnosti, že se na našem území přímo nebojovalo a muži nebyli povoláni do zbraně, snášeli všichni, bez rozdílu pohlaví, válečné útrapy stejnou měrou.

Během první poloviny dvacátého století tedy ženy získaly volební právo, právo na vzdělání a některé začaly chodit i do zaměstnání. I přes tento nemalý posun v chápání představitelek "něžného pohlaví" jako svéprávných bytostí bylo rozdělení rolí v rodině a společnosti schematické a jednoduché: Muž - živitel, žena - rodička a pečovatelka o domácnost. Dál se ale hnutí za ženská práva nedostalo. Právě ve chvíli, kdy Češky a Slovenky stály na začátku svého svobodného rozvoje, bylo bohužel jeho přirozené pokračování zastíněno a posunuto dogmatickým

³ Šiklová Jiřina: Jiný kraj, jiné ženy, Respekt 13/96, str. 17

⁴ Hendrychová Soňa: Lidská práva ženy a společnost, esej Z historie ženského hnutí v Československu, str.9, Praha 1992

režimem násilně do jiné roviny. Otázky postavení mužů a žen ve společnosti se dostaly "na vedlejší kolej", neboť oficiální doktrína tvrdila, že všichni jsou si rovni.

S příchodem socialistického pojetí života se situace ve společnosti mění. Partikulární zájmy překryje všudypřítomný kolektivismus a boj proti třídním rozdílům. Rozdíly mezi muži a ženami měl vyřešit proces "emancipace", která měla přijít automaticky s klamným zdáním o rovnosti mezi všemi lidmi socialistického světa. V praxi však emancipace nezajistila ženám větší respekt, pomoc mužů s domácími pracemi nebo stejný plat, ale pouze jim kromě "povinností" doma přidala ještě zaměstnání, na něž v důsledku této rozpolcenosti nemohla většina žen (ve srovnání s muži) logicky stačit, zvláště vyžadovala-li práce přípravu mimo zaměstnání.

Přese všechny nepříznivé stránky minulé doby je však nutné zmínit, že československé ženy začaly pracovat a staly se, i když vydělávaly v průměru méně než muži, alespoň částečně ekonomicky nezávislé.

Toto odpoutání od práce v domácnosti předběhlo všechny západní země. Zatímco jinde musely ženy o vstup na trh práce tvrdě bojovat, socialismus již část jejich programu uskutečnil. Problémem však zůstává, že tento proces neproběhl přirozeně, ale naopak násilně a proto jej ženy ani nepřijaly jako pozitivní zlepšení života, který pouze rozptyluje ženy od jejich hlavního poslání: "Uvědomělé členky komunistické strany považovaly feminismus za buržoazní ideologii, jejímž cílem bylo třístit jednotný boj dělnické třídy proti třídnímu nepříteli a kapitalismu."⁵ Poté, co se s touto ideologií strana vypořádala, přestalo se o ní téměř mluvit.

Panovalo přesvědčení, že na ženské roli v Československu se toho už mnoho měnit nedá, i když je těžká. V novinách se samozřejmě objevovaly články o tom, jak složité to ženy v životě mají, ale autoři nebyli sto nalézt řešení tohoto problému. Narodit se ženou byla jednoduše smůla, těžký úděl, za který se ženám dostávalo od komunistické strany obdivu, nikoli však pomoci. Odměnou za jejich práci měla být kytice karafiátů na MDŽ a děkovné projevy, pronášené, zejména v tento den, čelními představiteli strany.

⁵ Šiklová Jiřina: Jiný kraj, jiné ženy, Respekt 13/96, str. 17

Vybrané ženy se také mohly na Hradě setkat s prezidentem. "Uznání a úcta patří našim ženám za jejich ušlechtilé mateřské poslání a nenahraditelnou úlohu při výchově dětí, za jejich příkladné pracovní výsledky a aktivní účast ve veřejném životě. Záslužnou práci zde vykonává Československý svaz žen. Rovnoprávné postavení ženy je jednou z všeobecně uznávaných vymožeností socialismu." ⁶

Pro kompenzaci svých ambicí mohly Češky a Slovenky později využít členství ve Svazu československých žen (ČSSŽ), který vznikl v roce 1967. Svaz měl vzbudit větší zájem o ženskou otázku a měl se zabývat konkrétními problémy ve společnosti. Rovněž veškeré další ženské organizace patřily od této chvíle pod jeho patronát, neboť Svaz si kladl za cíl mluvit hlasem všech československých žen.

Pod vznešenými hesly se tedy nakonec skrývalo hnutí, které se věnovalo především pořádání rozličných sjezdů a konferencí, kde jednotlivé přednášející do nekonečna opakovaly prázdné fráze.

Ideální žena socialismu a později komunismu byla tedy (v následujícím pořadí) členka strany bojující za myšlenky socialismu organizovaná nejméně v jednom spolku, hospodyňka, vychovatelka dětí, manželka a až na posledním místě lidská bytost se svými starostmi, ambicemi a touhami.

Další zprávy o "emancipaci" pojednávaly o tom, jaké možnosti tehdejší ženy měly. K tomu sloužily oslavné příběhy o těch, které se věnovaly některým dříve pouze mužským povoláním. Byly to jakési nadpozemské supermanky, které si dovedly nejen mužsky dupnout v práci, ale také zvládaly domácnost a děti s ženskou lehkostí a šarmem. Zajímavé ale je, že se objevovalo jen velmi malé množství materiálů, kde by ženy byly úspěšnými ředitelkami podniků. To signalizuje, že ženy byly emancipovány jen zdánlivě a na vyšší posty se stejně dostávaly jen těžko, maximálně v pozicích asistentek nebo zástupkyň.

Několik žen se objevilo dokonce i v politice, ale prakticky neměly žádný vliv, staly se spíše figurkami, symbolizujícími naprostou rovnost příležitostí v socialistické společnosti.

⁶ Husák Gustav: úryvek ze zprávy o činnosti strany a vývoji společnosti XV. Sjezd KSČ, otištěný ve Vlastě 2/88, str. 3

Problémy v soukromém životě patřily do sféry, o které se otevřeně nemluvalo a oficiální ideologie je veřejně neřešila, protože by jen zdržovaly od velkých cílů komunismu a boje s třídním nepřítelem. Po roce 1989 se naplno projevilo, jaká neinformovanost u nás v těchto otázkách panuje. Ženy a děti, týrané a zneužívané žily v pocitu, že si za své potíže mohou samy a neměly také dlouho dobu kam se obrátit.

„Na přetřes přišla také ženská otázka?“ Diskutovalo se o tom, že žena jako občanka tohoto státu má stejná práva jako muž, ale různé překážky jí brání tato práva využívat. Vezměme nejvyšší funkce. Jak málo se v nich ženy uplatňují. V této souvislosti se mluvilo o dokonalejších službách. Jenže má-li matka celostátní poradu a doma nemocné dítě, nemůže být na obou místech. Jenom služby problém nevyřešily. Žena, která má na to, aby dosáhla vyššího postavení, by měla mít někoho, kdo z ní částečně sejme každodenní domácí povinnosti....“⁷

⁷ Uhrová Eva: Lidská práva a ženská otázka, Vlasta 6.3-10.3.89

1.1 Feminismus v začínající demokracii

Po pádu minulého režimu přichází do naší republiky mnoho dlouho potlačovaných směrů a pohledů na svět. Společnost je až výjimky, mezi něž patří také feminismus, přijímá s nadšením. Málomterý z nových názorů byl apriori odsouzen a nepochopen jako právě toto hnutí.

Západní žena-feministka u nás nabrala podobu zakomplexované, levicově orientované šeredky, která je sobecká a neholí si nohy. Ani volání po odpoutání od kuchyňské linky a po větší zaměstnanosti žen, které je pro devadesátá léta na západě tak typické, nemohlo Češky oslovit. Navíc, když se k nám tento názor dostal ve zkreslené podobě.

Díky faktu, že si naše ženy na vlastní kůži vyzkoušely, že dobře vést domácnost a mít navíc náročnou práci je úkol takřka nadlidský, nemohly postoj západních feministek pochopit. "Vstup našich žen do pracovního procesu za totality totiž v důsledku nesplnil očekávání žen v rovině profesní, osobní ani společenské. Naopak jim spíše dal důvod si myslet, že mužům nestačí." Nezvýšil jim sebevědomí, ani nedal pocit větší rovnosti s muži.

Dokonce se zdálo, že situace v postkomunistických zemích se bude vyvíjet opačně. Nelze se divit tomu, že si ženy chtěly vyzkoušet, která role jim vyhovuje lépe - vždyť během posledních padesáti let se z poválečných dvaadvaceti procent zaměstnaných žen stalo 97 procent všech práce schopných. Česká republika se na tomto poli mohla pochlubit světovým rekordem.

V roce 1990 tedy některé ženy naopak opouštějí zaměstnání, aby se více věnovaly rodině a dětem. Tento trend se však po krátké době zastavil. Dodnes tvoří ženy 43,2 procent všech pracujících. (V roce 1988 to bylo 46,1 procent). České ženy záhy pochopily, že odchod ze zaměstnání jejich situaci nezlepší a že je třeba bojovat i na jiných frontách. Právě tato změna v chápání postavení ženy ve společnosti se podle mého mínění stala jedním z prvních podnětů k zamyšlení nad skutečným zrovnoprávněním.⁸

⁸ Košíková Eva: České ženy nevidí ve feminismu řešení svých problémů, Denní telegraf, 26.9.1999

1.2 Gender Studies

Skutečný zájem o zkoumání ženy v české společnosti se projevil až po založení Centra pro Gender Studies⁹ v roce 1991. Zakladatelkou byla PhDr. Jiřina Šiklová. První aktivistky Centra (např. PhDr. Hana Havelková) vycházely z předpokladu, že společnost není připravena přijmout teorie západního feminismu za své, protože situace ženy v našich zemích je díky historii i současnosti odlišná. Rozhodly se proto pro paralelní sledování a studium problematiky chování žen a mužů, tedy jejich sociálního postavení a vzájemné komunikace. Na problém se dívají z hlediska gender - tedy studie rodu či pohlaví. Centrum pro Gender Studies slouží jako informační středisko s knihovnou a archivem, které jsou přístupné veřejnosti. Od roku 1991 se zde shromažďují články, týkající se žen a také dětí (žena a násilí, prostituce, feminismus, pedofilie atd.) K dalším činnostem patří pořádání různých akcí a přednášek.

Přesto se však Gender Studies snaží do svého výzkumu zahrnout i muže, postihnout problémy, které brání rovnovážnému postavení žen.

Československé ženy počátku devadesátých let feminismus odmítají, problémy, které se organizace snaží řešit, jim připadají umělé a vykonstruované. Jakékoliv sdružování žen vzbuzuje odpor, neboť stále přežívá vzpomínka na členky socialistického Svazu československých žen.

Musím uznat, že i mně osobně se přičí pomyšlení, že bych se měla sdružovat z toho důvodu, že jsem žena. Muži se také nesdružují jako muži a mně se v nejmenším nechce přiznávat, že jako žena jsem něco zvláštního, co má nějaké specifické problémy, jako by šlo o nějakou divnou ukřivděnou menšinu.

Přesto však problémy žen jako takových existují - i když většinou mají, pravda, souvislost s jejich mateřskou funkcí. Měl by se hlídat zákon o interrupcích, mělo by se dohlížet, aby ženy nedostávaly za stejnou práci nižší mzdy, mělo by se zařídit, aby osamělé matky které pečují o své děti, dostávaly od otců výživné...

Mělo by se.

⁹ Gender – koncept, který odkazuje na sociální konstrukci maskulinit a feminit a jejich reprodukci v sociálních vztazích, mocenských strukturách a v institucionálních praktikách společnosti. V čase se se může různit a různí se jak v rámci jedné kultury, tak mezi kulturami

2. Žena a rodina

S ženou je vždy automaticky spojena rodina, děti a domácnost. Muži mají rodinu zajistit finančně. U některých mužů přetrvává názor, že by žena měla zůstat s dětmi v domácnosti, pečovat o jejich výchovu a rodině by měla věnovat všechn čas a energii.

Po celá dlouhá staletí fungoval patriarchální model rodiny. Muž o všem rozhodoval a nesl odpovědnost za rodinu, byl vlastníkem majetku rodiny. Muži byla podřízena nejen žena, ale i děti. Její postavení bylo druhořadé, téměř se nepodílela na rozhodování. Pod vedením mužů probíhala práce všech členů rodiny.

V dnešní době muž-otec většinou stojí mimo rodinu. Svou pozornost zaměřil na vnější svět, na své povolání. Žena-matka tvoří spolu s dětmi zvláštní skupinu. Nejzřetelněji je to vidět, když žena nechodí do zaměstnání. Ale i když pracuje na částečný, a dokonce i když je plně zaměstnána, nevypadá mapa rodiny často jinak.

Zdá se, že většina dnešních párů se nejpozději od narození dětí zabydlí ve starém manželském vzorci, který pochází z 18. a 19. století. Sociologové mu říkají „zajištěné patriarchální manželství“. Pochopitelně už však dnešní muž a otec nemá moc někdejšího patriarchy a tam, kde o ni usiluje, narazí na tvrdou opozici ženy a dětí, protože tento model odporuje obecně panujícím názorům. Právě zde spočívá velký problém, který vyvolává spoustu partnerských konfliktů. Všichni dnes vycházíme z toho, že muž a žena jsou rovnocenní. Neznamená to však, že muž už není pánem své ženy a že oba musí mít v rodině i v zaměstnání stejnou možnost uplatnění a rozvoje. Tento rodinný vzorec ukazuje, že vdané ženy se jako dříve soustředí hlavně na rodinu.

Většina mužů se věnuje hlavně svému zaměstnání a o své rodině toho moc neví. Z toho vyplývá obrovský rozpor mezi ideálem a realitou vztahu, který se projevuje v rodinných konfliktech. Na rozdíl upozorní zpravidla ženy, které své muže rychle zaženou do defenzivy. Typické výčitky zní:

„Nikdy tu nejsi! Oženil ses se svou prací a já ani děti z tebe nic nemáme!“

„Když už se objevíš, nedovedeš se přizpůsobit rodinnému životu. Vše podle tebe musí fungovat tak, jak jsi na to zvyklý!“

„Když přijdeš, chováš se jako paša, o kterého mají všichni pečovat a rozmazlovat ho!“

„O osobních věcech se s tebou nedá mluvit! Buď mlčíš, nebo se tomu vyhneš a začneš to nějak věcně vysvětlovat!“

Toto je jen pár výčitek, které ženy pokládají svým partnerům. Jsou to výčitky, které používají ženy v mém okolí. Když jsem se jich na to zeptala, každou okamžitě napadla jedna, kterou asi nejčastěji používají.

2.1 Rodina , jako základ společnosti

I když struktura rodiny prochází v posledních letech řadou změn a projevují se trendy k individuálnímu způsobu života, přesto zůstává rodina základním stavebním prvkem evropské společnosti. To platí pro všechny státy Evropské unie.¹⁰

Sociální rodinná politika v Evropě musí čelit hospodářským , sociálním, kulturním a politickým změnám. Mezi ně zejména patří:

- snižování počtu obyvatelstva a jeho stárnutí
- vzrůstající rozmanitost a nestabilita rodinných vztahů
- nové vztahy mezi ženami a muži a jejich dopad na rodinný život
- nové vztahy mezi rodinným a pracovním životem
- růst individualismu jako hrozby pro solidaritu mezi generacemi

Rodina, tedy její struktura, podmínky, za kterých působí, a její podpora, je významným faktorem koncipování úspěšné hospodářské a sociální politiky. Ta by se měla pokusit dosáhnout následujících cílů:

- lepší kvalita života pro všechny
- zvýšení úrovně zaměstnanosti , zvláště u žen a starších občanů
- zlepšení rovnováhy ve vztahu mezi ženami a muži
- trvalé zabezpečení vyšší míry porodnosti
- zvýšení úrovně sociálního začleňování
- zlepšení rozsahu a kvality péče poskytované dětem a seniorům
- zvýšení míry soudržnosti a předcházení mezigeneračním sporům

¹⁰ Evropská unie, mezinárodní organizace sdružující 25 států záp.,sev., a jižní Evropy. Cílem je prohlubování hospodářské a politické integrace členských zemí. V roce 1992 podepsána Maastrichtská smlouva o EU, která prohlubuje existující spolupráci členských zemí a předpokládá postupnou integraci členských států i v dalších oblastech .

V mnoha zemích se však rodinné politice nedostává ve srovnání s jinými politikami odpovídající váhy a ta slouží jenom jako prostředek pro prosazování jiných politik.

Na druhé straně je nutno konstatovat, že řada rodinných záležitostí má ryze soukromý charakter a tak je často velmi obtížné najít poměr mezi privátní a veřejnou odpovědností. Proto velmi záleží na vládách jednotlivých států, aby citlivě posoudily, zda je v jejich kompetenci v dané záležitosti zasahovat a jaké prostředky a nástroje k tomu použít.

Z průzkumů mezi občany 25 členských a tří kandidátských států vyplynulo, že základní podmínkou kvalitního rodinného života jsou dobré rodinné vztahy, především dobré soužití s partnerem. Tento názor zastává 84% občanů v deseti nových členských státech a 79% občanů v původních patnácti státech Evropské unie.

Druhým základním předpokladem pro kvalitu rodinného života je, aby rodina vychovávala děti. Také tomuto faktoru přikládají větší význam občané v deseti nových státech EU.

Jedním z typických jevů rodinného života v Unii je snižující se počet dětí. Kontrastuje to s vývojem například v USA, kde je porodnost o 40% vyšší než v Evropě. Pokles míry porodnosti je typický jev pro všechny členské a kandidátské státy s výjimkou Turecka, kde na jednu ženu připadá 2,34 dětí. Tento ukazatel je o 80% vyšší než činí průměr v Evropské unii.

Nízká porodnost ve státech EU je typická především pro ženy s vyšším vzděláním. I když se v některých členských státech zavedla různá opatření, která by měla směřovat ke zvýšení porodnosti / například zákaz interrupcí, ztížené podmínky pro dosažení rozvodu, finanční podpory mladým manželstvím/, jejich efekt je zatím velmi omezený. Přitom většina žen uvádí, že by si přály mít víc dětí, nežli ve skutečnosti mají.

2.2 Jak zlepšit kvalitu rodinného života?

Na zlepšení kvality rodinného života existuje řada teorií a je uváděno mnoho prostředků, které by měly dosažení tohoto cíle napomoci. Mezi nejčastěji uváděné prostředky patří rodičovská dovolená, zařízení poskytující dětskou péči, přídavky na děti a dávky v průběhu rodičovské dovolené. Mezi prostředky, které ovlivňují kvalitu rodinného života patří i flexibilní pracovní doba, dostupnost vhodného bydlení, snížení nákladů na vzdělání, daňové zvýhodnění, snižování nezaměstnanosti, ale i dostupná antikoncepce. Vzhledem k různé úrovni sociální politiky a vzhledem k rozdílné hospodářské vyspělosti se názory občanů původních patnácti členských států a deseti nových značně liší. V původních patnácti státech Evropské unie vidí občané největší potencionální přínos ve flexibilní pracovní době, lepších zařízeních poskytujících dětskou péči a především v boji proti nezaměstnanosti. Tento faktor uvedli občané ve dvanácti státech mezi trojicí nejdůležitějších prostředků. Ostatní prostředky mají podle jejich názoru podstatně menší vliv na kvalitu rodinného života. Z této skutečnosti jasně vyplývá souvislost státní rodinné politiky s Evropskou strategií zaměstnanosti, jejímž jedním z hlavních cílů je snížení míry nezaměstnanosti a zvyšování zaměstnanosti.

V deseti nových členských státech považují občané za hlavní prostředek zvýšení kvality rodinného života zvýšení přídavků na děti a náhrady mzdy v období rodičovské dovolené. Tady se otevírá možnost pro přímou iniciativu vlád jednotlivých států. Teprve na třetím místě se umístil faktor snížení nezaměstnanosti.

I když rodinná politika nefiguruje v seznamu komunitárních politik, problematika rodiny má úzkou návaznost nejen na řadu dílčích oblastí evropské sociální politiky / například na zaměstnanost, sociální začleňování, na modernizaci sociální ochrany , rovné zacházení s ženami a muži/, ale souvisí také s politikou ekonomické a sociální soudržnosti. Proto je důležité, aby se problematice rodiny věnovala odpovídající pozornost jak na národní úrovni, tak i v celoevropském měřítku.¹¹

¹¹ Veřejná správa 2004, č. 46, str. 24-25

2.3 Evropská unie a její legislativní opatření ve vztahu k ženám

Zásada občanské rovnosti je základním principem občanské společnosti. Nedílnou součástí naplňování této zásady je vytváření podmínek reálné rovnosti mezi muži a ženami. V evropském kontextu je tento požadavek považován za natolik významný, že jeho plnění patří mezi základní cíle Evropské unie.

V oblasti rovných příležitostí mužů a žen jsou směrnice Rady ES/EU právními předpisy nejvyšší právní síly. Nepotlačují národní právo, ale vyžadují, aby s nimi bylo v souladu. Směrnice mají za cíl dosáhnout rovnosti příslušníků obou pohlaví, v různých oblastech společenského života – v přístupu k zaměstnání, vzdělání, v pracovních podmínkách, v sociálním zabezpečení apod.

Některé základní právní předpisy EU o rovném postavení mužů a žen

- **Směrnice Rady z 19. prosince 1978 o postupném zavedení zásady rovného zacházení v záležitostech sociálního zabezpečení**
- **Směrnice Rady z 19. října 1992 o provádění opatření ke zlepšení zabezpečení a ochrany zdraví při práci těhotných žen, žen po porodu a kojících žen**
- **Směrnice Rady z 30. června 1996 o rodičovském volnu**
- **Směrnice Rady z 15. prosince 1997 týkající se rámcové smlouvy o práci na částečný úvazek**
- **Kodex Komise Evropského společenství „Praktiky k ochraně důstojnosti žen a mužů v práci“¹²**

¹² EU – podrobnosti materiál Ministerstva práce a sociálních věcí

2.4 Násilí na ženách

Pokrok žen znamená také osvobodit ženy od násilí na nich páchaného. Není lehké zhodnotit četné formy násilí, jehož oběťmi se stávají ženy ve všech společnostech na celé planetě. Pro milióny žen je násilí součástí každodenního života a popření práva na život, svobodu a osobní bezpečí. Charakteristika násilí na ženách spočívá v násilí fyzickém, sexuálním, a psychologickém v rodině, v to počítaje surové sexuální zacházení v manželství, násilí na dětech ženského pohlaví, k násilí dochází ve společnostech nejen ve válečných konfliktech, ale i v míru – ke znásilňování, surovému sexuálnímu zacházení, znepokojování a zastrašování. A co říci ke zmrzačování genitálu, k tradičním praktikám tak škodlivým dospívajícím dívkám? V subsaharské černé Africe a v určitých oblastech Asie síla tradice vede ke zmrzačení ženských pohlavních orgánů: u miliónů žen je rozšířena obřízka /alace clitoris a malých pysků /, méně se praktikuje infibulace / operace k zamezení soulože ponecháním jen malého otvoru/. Infibulace je běžná v Egyptě, Súdánu, Etiopii, Somálsku, Mali, obřízka v západní Africe a Arabských emirátech. Toto kruté mrzačení zaplatí dívky mnohokrát životem v důsledku sepse.

Stejně tak systematické útoky na ženy během válečných konfliktů – vraždění, znásilňování, týrání, nucená prostituce zasluhují speciální pozornost. Válka sama o sobě může být považována za násilí na lidských právech, specifická bezprávi, kterými trpí ženy, jsou do nebe volajícím porušováním všech mezinárodně uznávaných norem.

Za určitý druh násilí na ženách lze považovat radikální islamismus, zasahující do života žen, omezující jim přístup ke vzdělání, nutící ženy nosit hidžab / islámský závoj /.

Krajním vyhocením nežádoucí situace rodině může být i domácí násilí. Co vlastně rozumíme pod pojmem domácí násilí? Odehrává se mezi blízkými lidmi. Pachatel i oběť jsou citově i ekonomicky vzájemně závislé a blízké osoby.¹³

¹³ Práce, článek Postavení ženy v dnešním světě je nedorozumění problém lidstva, 15.8.1997, str.9

Domácí násilí představuje opakované a dlouhodobé týrání partnera, se kterým se dělíme o soukromí. Násilí v rodině je založeno na fyzickém napadení, psychickém týrání, soustavném ponižování toho druhého, na sexuálním zneužívání či kombinaci těchto prostředků.

Domácí násilí bylo ještě v nedávné době považováno za jev, který se v naší společnosti téměř nevyskytuje a dotýká se jen několika málo rodin. Nejnovější výzkumy však dokazují, že skutečnost v této oblasti, je bohužel, mnohem vážnější.

Nejčastější formy agrese:

- 1/ fyzické týrání (bytí pěstmi či různými předměty, kopání, škrcení, svazování a použití roubíku apod.) se vyskytují zřídka
- 2/ psychické týrání (ponižování, vyhrožování, vzbuzování strachu, nesmyslné příkazy, přehlížení pocitů partnerky či úmyslné hovory o zraňujících záměrech) je výjimečné
- 3/ spojení fyzického a psychického násilí, avšak bez sexuálního obtěžování, je nejčastějším projevem (psychický teror může být buď plánovaným programem k deptání partnerky, či jen přípravou pro následné fyzické napadení)
- 4/ sexuální násilí (znásilnění, donucování k nejrozličnějším sexuálním praktikám, které partnerka odmítá)

Domácí násilí tvoří okolo 25% všech ohlášených trestných činů. K 90% všech násilných trestných činů namířených proti ženám dochází doma, 40 až 50% zavražděných žen je zabito svým vlastním partnerem. Podle průzkumů se odhaduje, že celkem je u nás týráno 10% žen a 1% mužů.

Více než půl milionu žen se v tuzemsku setkalo s projevy domácího násilí, každá osmá byla podrobena bití, zavražďování, psychickému týrání či znásilňování.

Domácí násilí se zakládá na reviktimizaci, tj. opakované poškození oběti. Je to vůbec nejmarkantnější znak domácího násilí. To znamená, že vždy máme co činit s tzv. mnohonásobnými oběťmi. Opakovaně jsou totiž zraňovány osobou, které původně důvěřovaly natolik, že s ní navázaly pevný vztah. Domácí násilí j jakékoli podobě má vždy devastující účinky na tělo i psychiku oběti. To co nejvíce paralyzuje oběť je těsná provázanost a často i závislost na trýzniteli.

K typickým důsledkům domácího násilí páchaného na ženách patří:

- zvýšená psychická vulnerabilita (zranitelnost)
- ztráta sebevědomí
- ztráta životních iluzí, o které se opírá duševní stabilita
- pocit bezmoci
- intenzivní pocity viny, vůči trýzniteli
- emocionální labilita
- vymizení radosti ze života, ztráta osobních perspektiv
- získaná nedůvěra ve vlastní síly
- sebedestruktivní či depresivní ladění

Pro živé případy domácího násilí bývá typické, že oběť i pachatel minimalizují rozsah a stupeň násilí. Pravidlo pro posuzování případů domácího násilí říká: když jsou dvě verze , pachatelova a oběti, není pravda uprostřed, nýbrž je ještě horší, než uvádí to závažnější líčení.

Dopad domácího násilí lze rozdělit do dvou oblastí, a to bezprostředně dopad jednotlivých výbuchů násilí a dlouhodobé důsledky domácího násilí. Bezprostřední reakce na konkrétní sekvenci domácího násilí má obraz typické akutní krize. K důsledkům domácího násilí patří následující oblasti problematického chování oběti:

Manipulace: Oběť se naučí vnímat realitu pokřiveným, zmanipulovaným způsobem. Aby alespoň zdánlivě rozuměla tomu, co se jí děje, hledá pro sebe přijatelné vysvětlení. Například obviňuje sama sebe za výbuchy násilí, neboť nesplnila očekávání partnera. Myslí si, že je povinna vyhovět okamžitě partnerovým přáním, i když jsou podivná. Ztrácí schopnost spolehlivě pro sebe rozlišit, co je a co není normální.

Zablokované ventilování vzteku: Oběti domácího násilí se usilovně snaží utéci před konflikty. Nejsou schopny normálních reakcí, když si na nich někdo vylévá vztek, ani když sami cítí vztek. Odnaučily se vyjadřovat přímo své pocity, raději používají nepřímé způsoby, jako sarkasmus, pasivně agresivní techniky či pomlouvání za zády

Disociace: Disociace je účinný způsob, jak otupit prožívání emocí. Jde o psychický mechanismus, který chrání oběť před tím, aby naplno prožívala bolest, ať už fyzickou, či psychickou. Má různé podoby. Může jít o různé podoby. Může jít o úplné vymazání pocitů, o psychickou amnézii či v extrémní podobě pak o tzv. mnohočetnou osobnost.

Minimalizace násilí: Minimalizace vlastně souvisí s manipulováním reality,. Oběť domácího násilí popírá vážnost incidentů i celkové situace, je to forma iluzorní obrany, protože jinak by se musela „zbláznit“. Minimalizace pomáhá redukovat strach z budoucího vývoje domácího násilí, činí problém menším.

Přílišná ochota vyhovět: U osob týraných partnery časem vzniká nápadná tendence vyhovět násilníkovi, a tak eliminovat startéry pro výbuch agrese. Tento naučený postup pak uplatňují i vůči jiným autoritám. Smyslem extrémní vstřícnosti je předcházet jakýmkoli konfliktům.

Obyčejně je násilí v rodině již dlouho, ale jen málo případů se dostane skutečně před soud. Značná část společnosti totiž stále vnímá násilí uvnitř rodin spíše jako privátní věc, ve které se člověk může jen stěží zorientovat, a proto učiní lépe, když se nebude vůbec vměšovat. Z nejnovějších výzkumů vyplývá, že většina postižených nechce agresora trestat, ale pouze hledá pomoc.

V našich poměrech se nejvíce setkáváme s pojmem domácího násilí páchaného na ženách. Přibližně 95% obětí domácího násilí jsou právě manželky, matky, družky a přítelkyně.

Pachatelem domácího násilí je zpravidla dominantní muž, který se snaží plně ovládat svoji partnerku, za každou cenu se snaží být pánem situace. Násilník bývá často posedlý hledáním chyb a nedostatků v chování oběti. Vytváří si nové a nové situace, ve kterých hledá oprávněnost k projevům svého násilí. Často si léčí svoje komplexy na svých partnerkách. Vztek, který má muž na své nadřízené, kolegy či kamarády si vylévá doma.

Domnívám se, že je potřeba, aby se ženy proti těmto útokům bránily a to hlavně zákonnými prostředky. Vždyť takovéto jednání do dnešní vyspělé společnosti nepatří.

Domácí násilí není specifický problém převážně žen, není to záležitost rodiny. Je to protispoločenský jev, kterému je třeba čelit uceleným systémem prevence a represe.¹⁴

¹⁴ podrobněji bulletin MV, odboru prevence kriminality, Za zavřenými dveřmi – domácí násilí

3. Vzdělání a uplatnění ženy

Gramotnost a vzdělání má prvořadý význam v dnešním světě vědeckého a technického pokroku. Posledních třicet let se dosáhlo na celém světě dramatického pokroku ve vzdělání. Navzdory tomuto pokroku však léta zanedbávání zanechávají vysokou negramotnost u dospělých, zvláště u žen ve venkovských oblastech rozvojového světa.

Hluboká propast existuje v úrovni vzdělání žen ve vědě a technologii. Ženy a dívky přece jen nemají celosvětově stejný přístup ke vzdělání a zdrojům k nabytí různých dovedností. Přitom je jasné, že vzdělání má velký dopad na sociální změnu a že přináší investici, která se odráží v ekonomickém růstu země, zlepšení zdraví a kvality života žen i mužů. Vzdělaná žena je mnohem produktivnější jak v domácnosti, tak i v zaměstnání. Vzdělání musí být kombinováno s dalšími příležitostmi překonávajícími kulturní a ekonomickou bariéru, která stále degraduje ženu potenciálně ve všech zemích a společnostech do nižšího postavení. Země, které více investovaly do základního vzdělání žen, vykazaly vyšší ekonomickou produktivitu.

Konečně bylo uznáno stejné právo pracujících žen i mužů. Nově nalezená nezávislost miliónů žen nevyhnutelně způsobila dramatickou transformaci vlastních představ ženy, stoupající smysl pro vlastní nezávislost, upevňující se zodpovědnost a perspektivy v rodině i ve společnosti. Přestože ženy dnes představují 30 procent globální průmyslové pracovní síly, zákonné překážky a tradiční bariéry stále ještě brání velké většině žen v jejich úsilí dosáhnout naprosté rovnosti s muži.

Naštěstí pro současnou ženskou populaci u nás se už názor, že vzdělání je pro dívku zbytečné, protože jej stejně nevyužije, téměř nevyskytuje. Mizivé procento žen vstupuje do pracovního procesu bez předchozí vzdělanostní průpravy. Každým rokem je vidět, že dívky častěji než doposud studují, uplatňují se v některých technických oborech, jež byly dříve absolutní doménou mužů.

Souvislost se skutečností, proč se dříve ženy na takové obory nehlásily, můžeme najít ve výchově. Zatímco škola vytváří pro chlapce i dívky stejné předpoklady a klade na ně stejné požadavky, v rodině se stále udržují přžitky formulované v mínění, že dívky mají menší předpoklady zvládnout technické a matematické disciplíny, zatímco chlapci mají zase menší jazykové nadání.

V některých rodinách dosud částečně přežívá starý model myšlení žen, jenž oslabuje přístup dívek k profesi s technickým zaměřením.

Tyto názory mohou v dnešní době, kdy nás technický pokrok doslova obklopuje ze všech stran, negativně ovlivňovat rozhodování žen a jsou v rozporu požadavky společnosti, která očekává od konsolidované rodiny pozitivní přínos z hlediska mnohostranného rozvoje základních osobnostních kvalit všech jejích členů.¹⁵

Stačí si uvědomit intenzitu hlasů o rostoucím významu znalosti práce s počítačem. Inzeráty nabízející zaměstnání jsou toho neklamným důkazem. A zřejmě i ve vazbě na tyto názory zjišťovala v roce 2002 ostravská společnost INORGA, zda ženy a dívky mohou počítač považovat za svého přítele či nikoliv, mají-li dostatek příležitosti ke vzdělávání, zda nedochází k diskriminaci, zda za prezentovanou diskriminaci v přístupu ke znalostem z oblasti výpočetní techniky neschovávají údajnou lenost a svůj nezájem.

Výsledek nebyl potěšující neboť ukázal, že ve srovnání s ostatními vyspělými zeměmi jsou na tom ženy v České republice se vzdělaností v oblasti výpočetní techniky velmi bídne. Mezi hlavní příčiny nedobrého stavu ženy zařazovaly např. nedostatečnou nabídku vzdělávacích kursů pro ženy ve vhodném čase, malou podporu ze strany rodiny a partnera i nedostatek peněz.

¹⁵ Jůva, V. sen. + jun.: Úvod do pedagogiky. Brno: PAIDO, 1997, str. 99

V současné společnosti je běžné koedukované vzdělávání dívek a chlapců od začátku školní docházky. Bylo však prokázáno, že např. při hodinách informatiky, kdy se žáci učí pracovat na počítači a jsou rozděleni do smíšených skupin, chlapci velmi rychle obsadí dominantní pozici u počítače a dívky pak ve skupině pouze přihlížejí, což pak má za následek vytvoření stereotypu v praxi.

Kdyby totiž byly ve třídě samé dívky, skupina by se individuálně diferencovala ne podle pohlaví a více dívek by pak získalo nejen bližší praktické zkušenosti, ale i sebevědomí. Britští sociologové zjistili, že z genderového hlediska by bylo výhodnější, aby byly děti zhruba do deseti let vyučovány odděleně. Zhruba do této doby se totiž nejsilněji vštěpují normy a stereotypy chování, které pak velmi silně ovlivňují vidění vlastní role ve společnosti.

S růstem počtu nejrozličnějších typů středních škol vzrostl také počet dívek, které získávají středoškolské vzdělání. Statistiky ukázaly, že gymnázia i střední odborné školy jsou již feminizovány. Na gymnáziích, kde mají dívky stabilní převahu, jejich počet neustále narůstá. Tak velký počet dívek však nestuduje na vysokých školách, neboť část rodin považuje středoškolské vzdělání ukončené maturitou za dostačující, jiné dívky se v té době vdávají, místo studia se věnují dětem a pečují o domácnost. Svůj význam v podílu mezi studujícími na vysokých školách sehrává také příliš jednostranný, někdy až omezený zájem žen o některé typy vysokých škol.

Naopak mezi pedagogickými pracovníky je dnes již naprostá převaha žen a dochází k vyšší míře feminizace některých lékařských oborů. Stále vyšší vzdělanost žen se pochopitelně odráží také v nárůstu počtu rodin, v nichž mají muž i žena vzdělání stejné.

Studiem dostupných materiálů jsem nabyla přesvědčení, že ve všech oblastech společenské aktivity žen má vzdělání svoji významnou a nezastupitelnou úlohu. Je jedním z významných předpokladů širšího a optimálnějšího uplatnění žen ve společenské produktivní činnosti a při dosahování ekonomické samostatnosti. Dá se říct, že v této oblasti jsou si ženy a muži rovni, neboť přístup ke vzdělání mají v podstatě stejný.

Ženy si význam vzdělání pro kvalitu jejich života uvědomují. Problémy způsobuje naplnění cílů dosažení určitého stupně vzdělání v případech, kdy už jsou zařazeny do zaměstnanecké sféry a mají své vlastní rodiny.

Snad jen někdy jsou ženy vázány rigidní rodinnou tradicí, nebo zcestnými tzv. „všeobecnými domněnkami“ /např. výše zmíněný předpoklad o horším technickém nadání žen/.

3.1 Nástup do zaměstnání

Změny ekonomických a sociálních podmínek v české společnosti 90. let spolu s nástupem trendu individualismu měly za následek změny v životních strategiích zejména mladé generace. V současných podmínkách už je dříve běžná strategie spojit dva významné životní zlomy – založení rodiny a nástup do práce – do jednoho velmi krátkého období jen ojedinělá a velmi těžko realizovatelná. Naprostá většina příslušníků mladé generace vyhodnotila sociální podmínky, které založení rodiny nepřejí, a dobře reflektovala situaci mladých rodin s dětmi, které se v současnosti ocitají mezi sociálními skupinami nejvíce ohroženými chudobou. Zvolená strategie velké části mladé generace pak je: nejdříve získat dobré pracovní místo, vybudovat si do určité míry jistou a dobře placenou pozici a pak teprve přemýšlet o založení rodiny. Výrazný nástup této strategie je významnou příčinou poklesu sňatečnosti a porodnosti v 90. letech.

Významný rozdíl pak sledujeme v tom, jaký typ práce vyhledávají ženy a jaký muži. Genderová socializace totiž způsobila to, že již v době po ukončení vzdělání pociťuje velká část žen omezení ve výběru práce, protože počítají s tím, že budou mít rodinu a svou práci jí budou muset přizpůsobit. I vysokoškolsky vzdělané ženy po ukončení vzdělání přiznávají, že hledají práci, která nebude enormně časově ani jinak náročná. Dalším častým kritériem je vzdálenost pracoviště od domova také zdůvodňovaná nutností péče o budoucí rodinu.¹⁶

Vedle toho berou ženy v úvahu i to, že jejich šance získat místo v konkurenci se svým stejně vzdělaným vrstevníkem není velká. Mladá generace žen si totiž velmi dobře uvědomuje svou horší pozici na trhu práce oproti mužům.

Jelikož české ženy svou zátěž téměř všemi rodinnými povinnostmi považují za samozřejmou a možnost změny genderového uspořádání rolí považují za velmi omezenou, ale i neúčelnou, je jejich postoj k diskriminaci na trhu práce celkově ambivalentní. Dokonce i velká část mladé generace žen souhlasí s postojem

¹⁶ Zjištění jsou z výzkumu realizovaného týmem Gender + sociologie Sociologického ústavu AV ČR „Reflexe a analýza generových nerovností v české společnosti 90 let“.

zaměstnavatelů, pro které je svobodná bezdětná žena nevýhodnou pracovní silou z důvodu mateřství, které je u ní očekáváno.

Strategie nejdříve získat dobrou pracovní pozici a pak teprve založit rodinu, kterou jsem popsala výše, je tedy pro ženy obtížněji realizovatelná. Mladé ženy si však uvědomují, že jejich pozice na trhu práce bude nerovností s mužskou populací poznamenána i v dalších fázích jejich života.

Česká ženská populace se oproti mužům nejen v tomto období vstupu na trh práce vyznačuje větší loajalitou k zaměstnavateli, který jim dal příležitost individuálního prokázání schopností. Muži naopak na začátku své kariéry častěji mění pracovní místo tak, aby získali pro ně co možná nejlépe placenou a nejjistější pracovní pozici. Muži volí tuto strategii hledání nejvýhodnější pozice proto, že se připravují na svou pozici živitele, resp. hlavního živitele rodiny.

Česká ženská populace je z hlediska životních strategií oproti mužům více heterogenní. Pluralita ženských strategií je však do značné míry způsobena právě tím, že naše současná společnost prostřednictvím uplatňovaných genderových „norem“ nutí ženy volit mezi rolemi, a to právě mezi rolí rodinnou a pracovní. I když víme, že pro většinu žen je běžné spojit v životě obě tyto role, existuje skupina žen, která tento kompromis odmítá. Jde velmi často o ženy, které se uplatňují v „tradičně“ mužských profesích a pozicích.¹⁷ Vysoce pracovní angažované ženy jsou často bezdětné a svobodné buď proto, že založení rodiny odkládají na pozdější, vhodnější dobu, nebo je to výsledkem jejich racionálního strategického rozhodnutí.

Ve skutečnosti je hlavním faktorem právě definice pracovního místa, které je „šito na míru“ mužům. Ti se uplatňují na trhu práce oproti ženám nejlépe, pokud hrají roli živitele. Jde zde právě o to, že i když je definice pracovní pozice považována za genderově neutrální a možnost přístupu k ní pro ženy a muže

¹⁷ Je totiž prokázáno, že např. ženy na vysokých manažerských pozicích jsou většinou bezdětné a často i svobodné, ale muži manažeři jsou naopak většinou ženatí a mají děti. / Wajcman 1998/

rovná, je vůči ženám diskriminační, jelikož nebere v úvahu jejich odlišnost oproti mužům, resp. nereflektuje zejména rodinné povinnosti aktérů obecně.

Všechny překážky, které jsem popsala, se postupně hromadí a provázejí ženu i v dalších životních fázích. Nejmarkantnější můžeme toto nabalování nerovností sledovat právě na trhu práce ve srovnání s mužskou populací. Žena přichází na trh práce a její pozice je zatížena generovou socializací a potencionálním nebo skutečným mateřstvím a odpovědností za rodinu. Pak je to stereotypně ona, kdo z partnerů zůstává na rodičovské dovolené, kde je v důsledku nastavení rodinné politiky a systému sociálních dávek jednak finančně závislá na partnerovi, jednak nucená přerušit téměř všechny své pracovní i vzdělávací aktivity. Navíc se rodina, která se na tuto situaci dostatečně finančně nepřipravila, často dostává do finančních potíží.

V době, kdy děti absolvují školní docházku, se české ženy snaží nastartovat znovu svou pracovní dráhu. Bohužel však zjišťují náskok svých mužských kolegů, před kterými se otvírá ještě dostatečně dlouhá doba na rozvoj kariéry. Pro ženu se však ve věku 35 – 40 let uzavírají některé možné pozice, čímž k popsáným diskriminačním faktorům přistupuje faktor věku a žena se znovu stává ohrožena nezaměstnaností. Po odchodu do penze je výše důchodu přiznána ženám opět výrazně nižší oproti mužům právě v důsledku nejen jejich horší pozice na trhu práce, způsobené již popsánými podmínkami, ale i nižší věkovou hranicí odchodu do důchodu pro ženy.

Tento „začarovaný kruh“, ze kterého má žena jen malé šance úniku, je způsoben velmi úzkou vzájemnou vazbou mezi dvěma faktory, které zde byly základem mé argumentace. Sociální, resp. rodinná politika státu je totiž do značné míry vytvořena na základě generových stereotypů. Spojení těchto dvou celků - zjednodušených soudů o tom, jak mužský a ženský svět funguje a fungovat by měl, a norem sociálního státu, pak vytváří životní podmínky žen, které bude možné měnit jen velmi pomalu. Jde totiž současně o to, že úzký vztah generových stereotypů a sociální politiky není veřejností odhalen, a argumentace je pak

v důsledku toho vedena tak, že jeden celek slouží jako nezávislé potvrzení nutnosti a správnosti druhého.

Co vlastně práce ženám přináší ?

Pokusím se zde uvést některá pro zaměstnaných žen i pro žen v domácnosti

Výhody žen zařazených do pracovního procesu:

- možnost seberealizace / profesní úspěch, plat, kariéra to vše svědčí o schopnostech před okolním světem/
- jistota / povolání a odpracovaná léta jsou často jedinou zárukou toho, že žena bude finančně zajištěna v budoucnu/
- sebeúcta / když si nás váží okolí, tak si vážíme i samy sebe/
- někam patřit / každý člověk je rád sám sebou a zároveň rád náleží k nějaké skupině lidí, v zaměstnání patříme k určité profesní skupině a jsme tedy v určité oblasti odborníci/
- podpora kolegů
- možnost oddechnout si od práce v domácnosti / pracující ženě většinou pomáhají v domácnosti i ostatní členové rodiny a nebo si žena může za vydělané peníze zaplatit třeba pomocnici v domácnosti a nebo chůvu k dětem/

Ženy v domácnosti:

Pracující ženy se k ženám v domácnosti chovají různě. Některé na ně pohlížejí zvysoka a jiné jim spíš závidí. Ráda bych na tomto místě uvedla některé výhody života žen v domácnosti:

- má více času a nemusí každou minutu úzkostlivě plánovat / má čas promluvit si s dítětem, účastnit se akcí školy, má čas uvařit manželovi oblíbené jídlo atd./

- je svobodnější / nemá nad sebou žádné nadřízené a nemusí se bát , že bude v nemilosti a nebo dokonce propuštěna/
- vytváří bezpečné zázemí své rodiny / nezanedbatelné je, že dodává manželovi sebedůvěru, muž jako jediný živitel rodiny, si sám sebe obvykle velmi váží/

A co je správné? Zde asi nenajdeme žádnou šablonu, podle které by se ženy měly řídit. Je na každé ženě, aby si zvolila co jí a její rodině nejvíce vyhovuje. Někdy ženy bohužel nemají možnost volby a to hlavně z finančních důvodů. Většině mladých manželství v dnešní době právě scházejí finance, tak je většinou žena nucena nastoupit do zaměstnání, i když by raději zůstala doma s dítětem.

3.2 Soulad pracovního a rodinného života

Jedním z důležitých aspektů evropské sociální politiky je dosažení souladu mezi pracovním a rodinným životem. Problém se týká celé rodiny, ale především zaměstnaných žen, které mají děti. Podle průzkumu ve státech EU se 15,22% zaměstnaných osob vrací z pracovního procesu domů tak unaveno, že již nemohou vykonávat domácí práce. Nejmenší podíl ukázal průzkum v Rakousku 12%, kdežto na opačném konci žebříčku dosáhl tento ukazatel v Řecku výše 29%.

V deseti nových členských státech dosáhl podíl osob unavených z pracovního procesu 29%. Nejméně unaveni se z práce vrací Češi 22%, kdežto takřka každý druhý Lotyš 47% již není schopen po návratu ze zaměstnání věnovat domácím pracím. Nejvíce problémů se skloubením pracovního a rodinného života mají rodiče dětí do tří let věku. Nejvíce si stěžují rodiče malých dětí v Německu, kde se jich cítí unaveno 3,4 krát více nežli je průměr německých zaměstnaných občanů.

Dalším důležitým faktorem, ovlivňujícím harmonii pracovního a rodinného života, je délka pracovní doby. Ve všech členských státech, kde občané pracovali déle než 48 hodin týdně, měla tato skupina dvakrát více problémů se zvládnutím rodinných a domácích povinností než občané, kteří strávili na pracovišti běžnou pracovní dobu. Jako řešení se nabízí zaměstnávání na částečný úvazek. To se však týká pouze žen s malými dětmi. U mužů, kteří ve většině případů bývají hlavním zdrojem rodinných příjmů, je práce na zkrácený úvazek spíše hypotetická.

3.3 Nerovnosti v rodině jako základ nerovného přístupu na trhu práce

I když se politika rovných příležitostí u nás stejně jako v dalších Evropských zemích uplatňuje převážně na trhu práce, resp. ve veřejném prostoru jako takovém, kde se podobná opatření prosazují snáze, neznamená to, že soukromý prostor – rodina – není genderovými nerovnostmi poznamenán. Naopak můžeme dokonce konstatovat, že původ nerovných podmínek mužů a žen na trhu práce a v dalších veřejných institucích je v rodině, resp. základ těchto nerovností je ospravedlňován rodinným uspořádáním rolí, které je považováno za jednou pro vždy dané a neměnné.

Hlavní ženská rodinná role – role matky – je základem nerovného přístupu k ženám na trhu práce. Na roli matky je postupně během rodinného cyklu nabalen další objem povinností, práce a odpovědnosti za rodinu. I když na počátku tohoto cyklu můžeme, zejména u současné mladé generace, sledovat postojovou tendenci k rovnému uspořádání rolí, tím, že se žena stane matkou a zůstává s dítětem několik let doma, automaticky přebírá i další rodinné zátěže. Těchto zátěží už se prakticky v dalších fázích rodinného cyklu není schopna a často ani ochotna zbavit. Mateřství je základem diskriminace všech žen bez rozdílu jejich skutečné současné životní fáze i postoje k mateřství. I bezdětné ženy jsou diskriminovány z důvodu svého potenciálního budoucího mateřství, ženy s dětmi jsou přímo označeny za neschopné stoprocentního pracovního výkonu, u žen s odrostlými dětmi je předpokládána, a často i oprávněně, ztráta kvalifikace a zpoždění (v důsledku přerušení) kariéry oproti mužům a žena po odchodu dětí z domova je nezřídka považována za neperspektivní z důvodu věku.¹⁸

I když muži se stávají rodiči minimálně stejně tak často jako ženy, otcovství není považováno za překážku v pracovním výkonu, ale v některých případech je dokonce výhodou, která mužům, jako živitelům rodin, zajišťuje vyšší příjem. Na druhou

¹⁸ Muži jsou ve stejném věku naopak považováni za pracovníky na vrcholu své kariéry. Je to zřejmě způsobeno segregací profesí podle pohlaví – v „ženských“ oborech jsou upřednostňovány mladší ženy.

stranu vysoká pracovní zátěž, která je na muže kladena, a stereotypně nevyžadovaná angažovanost v rodině, muže do značné míry vylučuje z rodinných vztahů a vazeb.

3.4 Žena ve vedoucí funkci

Je mnoho žen, které by jistě souhlasily s prezentovaným názorem, že když to chce žena v zaměstnání někam dosáhnout, musí tomu podřídít naprosto všechno.

Tam, kde muži stačí přijít a pozdravit, je žena nucena vynaložit obrovské úsilí a obrnit se nekonečnou trpělivostí, aby mohla prokázat co umí, aby ji vůbec začali všichni ti muži / a ženy/ brát vážně. Velmi podstatnou roli v její cestě za kariérou hraje rovněž vytrvalost.¹⁹ Průměrní muži mají zkrátka daleko větší šanci získat vyšší funkci než nadprůměrná žena. Vyhlásí-li se výběrové řízení na určité místo, má větší šanci získat jej muž.

Přitom řada známých faktů hovoří jednoznačně v jejich prospěch. Pokusila jsem se na tomto místě sestavit desatero tzv. ženských kladů:

1. ženy ve vedoucích funkcích se umějí mnohem lépe vcítit do situace podřízených než muži
2. jsou více přesné a rychlé při rozhodování
3. jsou úspěšné při vyjednávání
4. disponují vyšší psychickou odolností
5. spolu s nároky funkce zvládají i nároky rodiny
6. dosahují obecně vyšší úrovně vzdělání, včetně jazykových znalostí / na jazykových školách studuje většina žen /
7. jsou méně korumpovatelné
8. více dbají o svůj image
9. disponují dovednostmi uplatňovat tzv. „šestý smysl“ pro řešení případných nepříjemností.
10. vyvíjejí větší úsilí o další růst své vzdělanostní úrovně

Léta letoucí se ženy snaží získat stejné „ místo na slunci „ a léta letoucí jsou vystavovány pochybám. Ale proč?

¹⁹ Flahertyová, T.S.-Gilmanová. K.I.: Mějte všech pět pohromadě. Praha:1998, str. 81-86

Někteří odborníci v této oblasti tvrdí, že vše má své kořeny v minulosti. Nemáme prý zapomenout, co do nás vkládaly babičky a maminky, a ať chceme nebo nechceme, zůstává v nás spousta jejich myšlenek. Žena byla dobrá na obyčejné práce, muž zajišťoval to ostatní – to důležité.

Závěr

Již od prvopočátku lidské společnosti, již z předliterárních lidských společenství, z mythu je možné pozorovat archetyp muže a ženy. K těmto archetypům se nutně pojí jejich charakteristické znaky a již oni vymezují co je mužské a co je ženské, jak se zachová a může zachovat v určité situaci žena a jak muž, kde je prostor mužský a kde ženský, jaké role na základě kterého paradigmatu náleží ženě a jaké muži. Žena a muž ví o svém místě v reprodukci lidského světa. Vědomí tohoto místa a rolí, které muži a ženy zastávají (vědomí ať už teoreticky vědomé či převážně každodenně, spontánně neuvědomělé) vytváří identitu ženy, muže, identitu obecně lidskou. Identitu člověka, jež je pevnou půdou pod nohama v životním zápasu člověka, který je současně zápasem o vlastní identitu. S rozvojem, se množováním lidského společenství, můžeme pozorovat rozličné radikálnější či pozvolnější změny toho co je "mužské" a co je "ženské". (Samozřejmě, že nejen změny mužského a ženského, ale i normálního a nenormálního, určitým situacím přiměřeného či nepřiměřeného...) Tyto změny s sebou nesly vždy nutnost a potřebu hledání nové identity a ukotvení v novém paradigmatu. Projdeme-li vývoj těchto změn "mužského" a "ženského" postřehneme, že tu jest "sebeobraz mužů prakticky až dosud modifikován na základě jakési samozřejmosti dělby na silnějšího a slabšího, na ochránce a ochraňovaného, živitele a organizátora domácího života na vnitřní a vnější stránku rodinného provozu. Současná moderní a postmoderní doba však vzhledem k technickému rozvoji s sebou přináší pokles smyslu většiny identifikačních znaků, ztrácí se, potírá se identita obou pohlaví.

Je třeba tedy pochopit, že problematika ženy ve společnosti má zde, v obecné sféře soužití, lásky jako vzájemného otevírání si světa, ve sféře rovnosti lidí v dosahování humánních cílů, své patřičné místo. Otázka vztahu k ženě je otázkou obecně lidskou, otázkou obecných mezilidských vztahů a vztahů v lidském společenství.

Je tu jinakost muže a jinakost ženy. Je tu odpovědnost za druhého jdoucí s každým člověkem a tedy s ženou i s mužem. Základem jejich vztahu je úsilí o vlastní identitu, vzájemné pochopení tvrzené odpovídající mírou důstojnosti a uznání. Žena i muž mají stejné šance. Není převládajícího, není člověka mimo jejich vzájemnou odkázanost.

K závěrečným úvahám mi dovoluji zaujmout neoficiální, upřímnou osobní dikci. Dnes se nezadržitelně projevuje změna paradigmatu nesoucí též výraznou změnu mužského a ženského, jejich rolí. Zdá se mi, že právě muži v probíhajících změnách ztrácejí mnohé ze své tradiční důstojnosti. Zvláště v soukromé sféře, ve vztahu k ženám, v rodině. Mužský princip fungující v oblastech řídicích, výrobních, společenských je vnímán a přijímán jako "věcně" správný, obrátí-li se svým mužským principem muži dovnitř rodin, k ženě, jeví se jako ubližující a ztrpčující. Problém "ženské otázky" takto osvětluje zřejmě prozatím neartikulovaný problém "mužské otázky", problém nalezení nových mužských rolí v novém paradigmatu současného žitého světa, často zvaného světem krizovým. "Muži se budou muset s jistou ztrátou své tradiční důstojnosti smířit. Zůstává ovšem otevřená otázka, jestli se s tím dokáží smířit i jejich ženy.

Na závěr několik slov o feminismu. Při pokusu o rámcové postižení lze konstatovat, že objektivní problémy spojené s ponižováním podřizováním, uchvacováním ženy mají příčiny:

- v souvislosti se změnami přinesenými industriálním způsobem výroby, změnami práce, bydlení, vytváření "universálního" člověka
- v souvislosti se společenskými strukturami, které jsou vytvářeny muži (je však důležité otevřeně vnímat roli obou pohlaví při jejich utváření)
- v souvislosti s neschopností moderního člověka žít v reflexi, úctě, vzájemné odpovědnosti, což poukazuje na problém obecně lidský. Neschopnost člověka, jež vyžaduje model označení viníka, kterým může být buďto muž nebo žena.

Právě proto, že percepce světa muže a ženy je a bude vždy jiná lze feminismus vnímat jako snahu o pohled na to, co se s ženou děje v průběhu dějin, jaký je ženský pohled na svět. Feminismus je současně takovým pohledem na svět, který chce vést dialog s mužským pohledem v rámci porozumění člověku.

Při stanovení hlavní hypotézy: „ V rámci společenského života stále přetrvává menší či větší nerovnost šancí mezi muži a ženami, a to v nejrozličnějších oblastech“ i stanovování hypotéz dílčích, jsem vycházela z přesvědčení, že deklarovaná rovnoprávnost v postavení žen a mužů má řadu trhlin, o kterých se někdy diskutuje více, někdy méně, a ve skutečnosti neutěšený stav z pohledu rovnosti šancí mezi mužem a ženou nadále zůstává .

Dospěla jsem k závěru, že kromě absolutní rovnosti šancí mezi muži a ženami v oblasti vzdělávání je žena značně znevýhodněna v životě osobním, profesním a také v účasti na politické scéně. Nejvíce problémovou se mi jeví situace na poli zaměstnanosti.

Zde si společnost již téměř zvykla na skutečnost, že někteří zaměstnavatelé preferují muže. Žena je předem spojena s rizikem nemožnosti danou práci vykonávat bez přerušení /např. v době mateřství / a o tom, jak neblaze působí při hledání zaměstnání otázka věku ženy, dnes už nikdo nepochybuje.

Resume

Cílem této bakalářské práce na téma Postavení ženy v české společnosti a v rodině , problémy a východiska v souvislostech vstupu do EU. Jsou zde uvedeny jen některé aktuální problémy týkající se žen. Cílem mé práce bylo zjistit jak je to s rovností mužů a žen v naší moderní a demokratické společnosti a k jakým změnám došlo v průběhu historického vývoje.

Bakalářskou práci jsem rozdělila do tří kapitol. V první kapitole jsem se zaměřila na historický vývoj ženského hnutí v Československu. Také zde zaznívá otázka feminismu a generových studií.

Druhá kapitola je věnována ženě a rodině a jak zlepšit kvalitu rodinného života. Snažím se zde popsat postavení ženy a dělby práce v rodině. Na závěr této první kapitoly jsem se rozhodla popsat i fenomén domácího násilí páchaného na ženách.

Třetí kapitola je věnována vzdělávání žen a jejich zapojení do pracovního procesu. Konflikt rodinných a pracovních rolí nabývá v životě současných žen stále většího významu. S rostoucí pracovní náročností, se kterou se setkáváme zejména, ale zdaleka ne výlučně, u žen vysokoškolaček, žen ve vedoucích a řídicích pozicích a žen podnikatelek, se tyto ženy nehodlají vzdát své rodinné zátěže. Snahou, která rámuje život většiny žen, je snaha skloubit práci a rodinu dohromady.

Tato bakalářská práce si v žádném případě nekladla za svůj cíl postihnout veškeré problémy týkající se žen v celém společenském spektru, ale zaměřit se jen na některé oblasti a pouze naznačit některé nežádoucí jevy, které ovlivňují život žen a vlastně i mužů v současné společnosti

Anotace

Švábenská Gabriela

Postavení ženy v české společnosti a v rodině, problémy a východiska v souvislostech vstupu do EU – Bakalářská práce. Brno: Institut mezioborových studií, 2005

Tato práce se zabývá problematikou postavení ženy v české společnosti a rodině . Kladu si zde za cíl zachytit historickou vazbu ve srovnání s některými současnými problémy z pohledu letitého úsilí a snahy o uznání ženy jako člověka rovnocenného , s požadavkem na spravedlivé jednání, na rovná práva.

This work deals with problems of women position in Czech society and family. My target is to catch historical contexture in comparison with some current problems from the view of ancient effort and gain recognition of woman as equivalent human being, with demand for rightful treatment and equal rights.

Klíčová slova: žena, feminismus, gender studies, rodina, násilí, nástup do zaměstnání, vzdělání , uplatnění, legislativa, soulad, vedoucí funkce,

Key expressions: woman, feminism, gender studies, family, violence, enter the job, education, using, lawmaking, agreement, leading function

Literatura :

1. **BÁRTOVÁ, E.** Postavení a sociální participace ženy v různých sociálně ekonomických systémech. 1.vyd. Praha: Horizont 1997, 220s.

2. **BAUEROVÁ, J., BÁRTOVÁ, E.** Průměny ženy v rodině , práci a ve veřejném životě. 1. vyd. Praha: Svoboda 1997, 380s.

3. **BRTNÍKOVÁ, M.** Žena a její svět. 1.vyd. Praha: Horizont 1985,. 168s.

4. **FELLNEROVÁ, U.** Žena 21. století. PRAHA: IKAR 1997, 238s.

5. **HUDSONOVÁ, P.** Problémy kterým čelí ženy. Frýdek-Místek: Alpress 1996

6. **JIRKOVÁ, M.** Vzdělání a emancipace ženy, Praha: SPN 1982.

7. **KOPÍČKOVÁ, B.** Historické prameny k studiu postavení ženy c české a moravské středověké společnosti. 1. vyd. Praha: Historický ústav 1992, 155s.

8. **KOPŘIVA, K. Mach, J.** Když vás trápí někdo blízký, 1.vyd. Praha : Portál 1999, 175s.

9. **KOVAŘÍK, J. ŠMOLKA, P.** Současná rodina. 1. vyd. Praha: Asociace manželských a rodinných poradců ČR 1996, 71s.

10. **KUCHAŘOVÁ, V., ZAMYKALOVÁ, L.** Aktuální otázky postavení žen v ČR. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 1998

11. **LANDA, P.** Ženy! Ženy! Ženy! 1. vyd. Praha: Academia 2001, 166s.

12. **LENDEROVÁ, M.** K hříchu i k motlitbě. 1. vyd. Praha: Mladá fronta 1999, 300s.

13.MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť, 2. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Slon 1997,. 144s.

14.MOŽNÝ, I. Moderní rodina (mýty a skutečnosti) 1. vyd. Brno: Blok 1990, 182s.

15.MOŽNÝ, I. Sociologie rodiny. 1. vyd. Praha: Slon 1999, 250s.

16.PLZÁK, M. Poruchy manželského soužití. Praha : SPN 1988

17.SINGLY, F. Soicologie současné rodiny, 1. vyd. Praha: Portál 1999, 127s.

18.SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. 1. vyd. Praha: Portál 2001, 173 s.

19.TROBISCHOVÁ,I. Radost být ženou. 1. vyd. Albrechtice: Křesťanský život, 1990

20.UZEL,R. Mýty a pověry v sexu. 1. vyd. Praha: Práce 1990, 160s.

Internet:

21.Internetová stránka Českého statistického úřadu, www.czso.cz

22.Internetová stránka Gender centra, FSS Brno, www.fss.muni.cz

23.Internetová stránka Ministerstva práce a sociálních věcí, www.mpsv.cz

24.Internetová stránka Nadace Gender Studies www.ecn.cz/gender

25.Internetová stránka-www.feminismus.cz/index

GRAFY:

Graf č.1 - Struktura populace ve věku 25 a více let podle vzdělání

Zdroj: SLDB 2003

Graf č. 2 - Struktura populace ve věku 15 – 64 let a celkem a nezaměstnaných /ILO/ podle nejvyššího dosaženého vzdělání

Zdroj: VŠPS – 2.čtvrtletí 2003

Graf č.3 - Jednočlenné domácnosti – podíl ze všech osob ve věkové skupině daného pohlaví

Zdroj: SLDB 2003

Graf č. 4 - Ženy a muži na rozhodovacích a vlivných pozicích

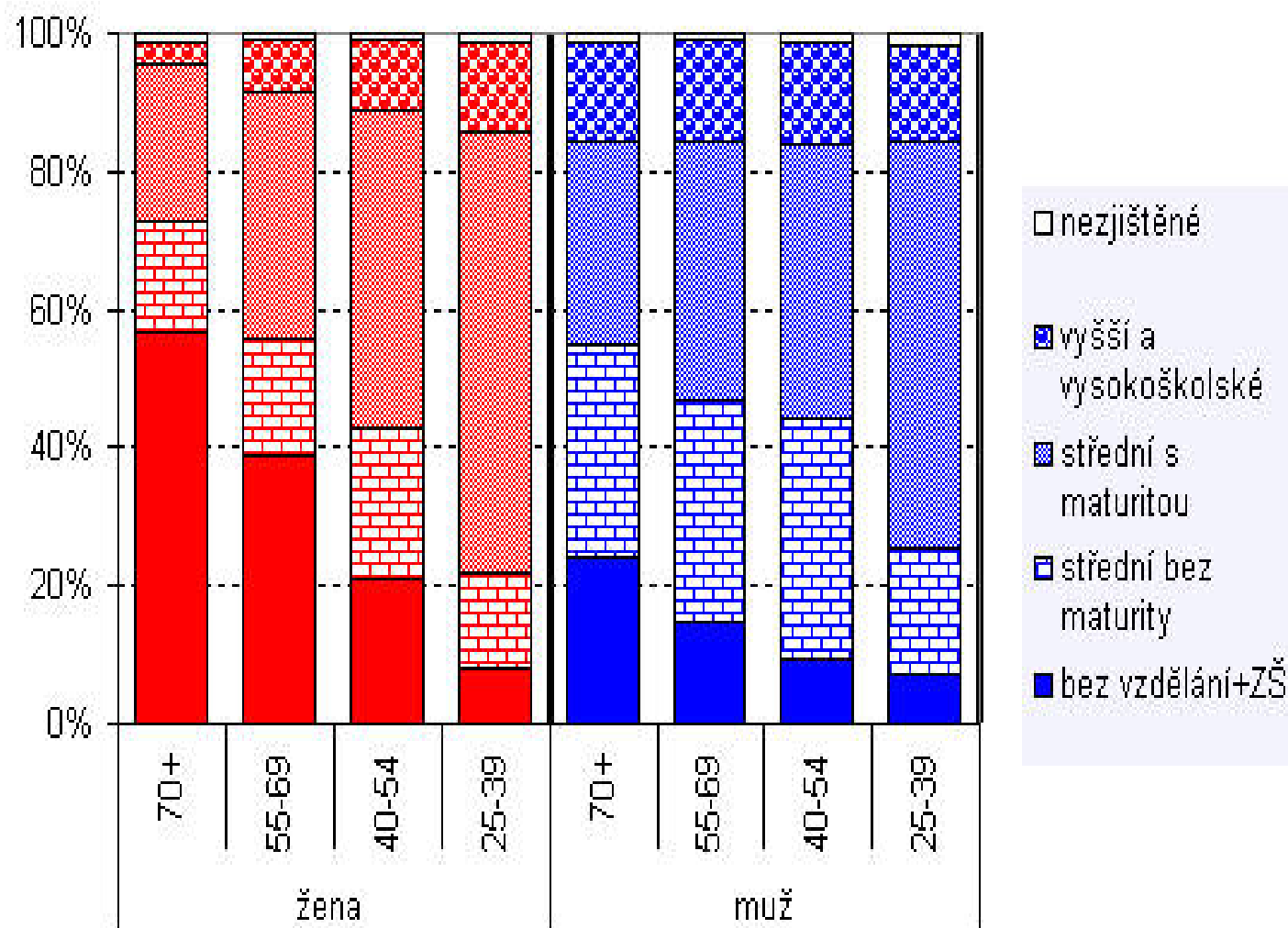
Zdroj: SLDB 2003

Graf č. 5 - Mzda žen a mužů v roce 2003

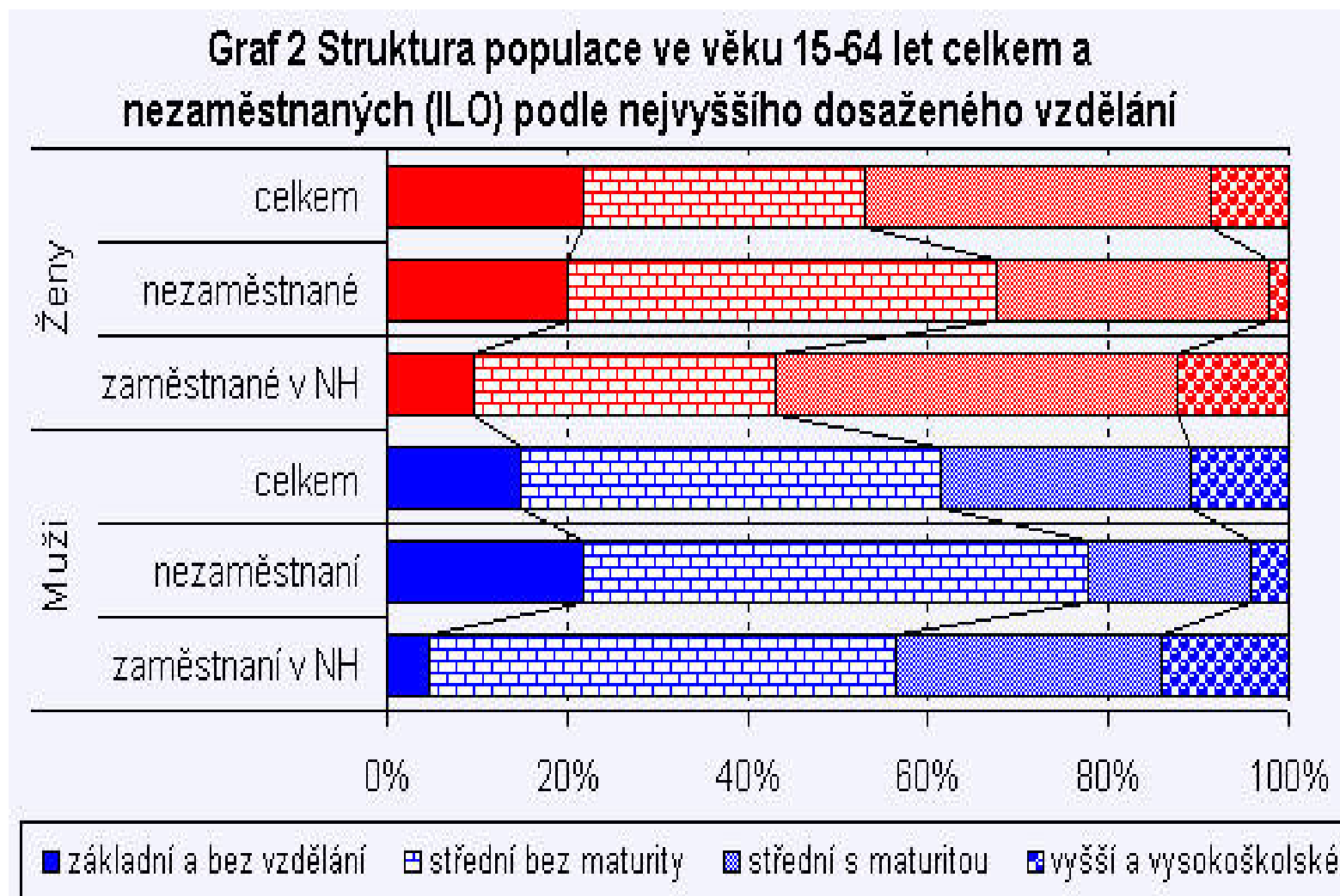
Zdroj: SLDB 2003

Graf č.1

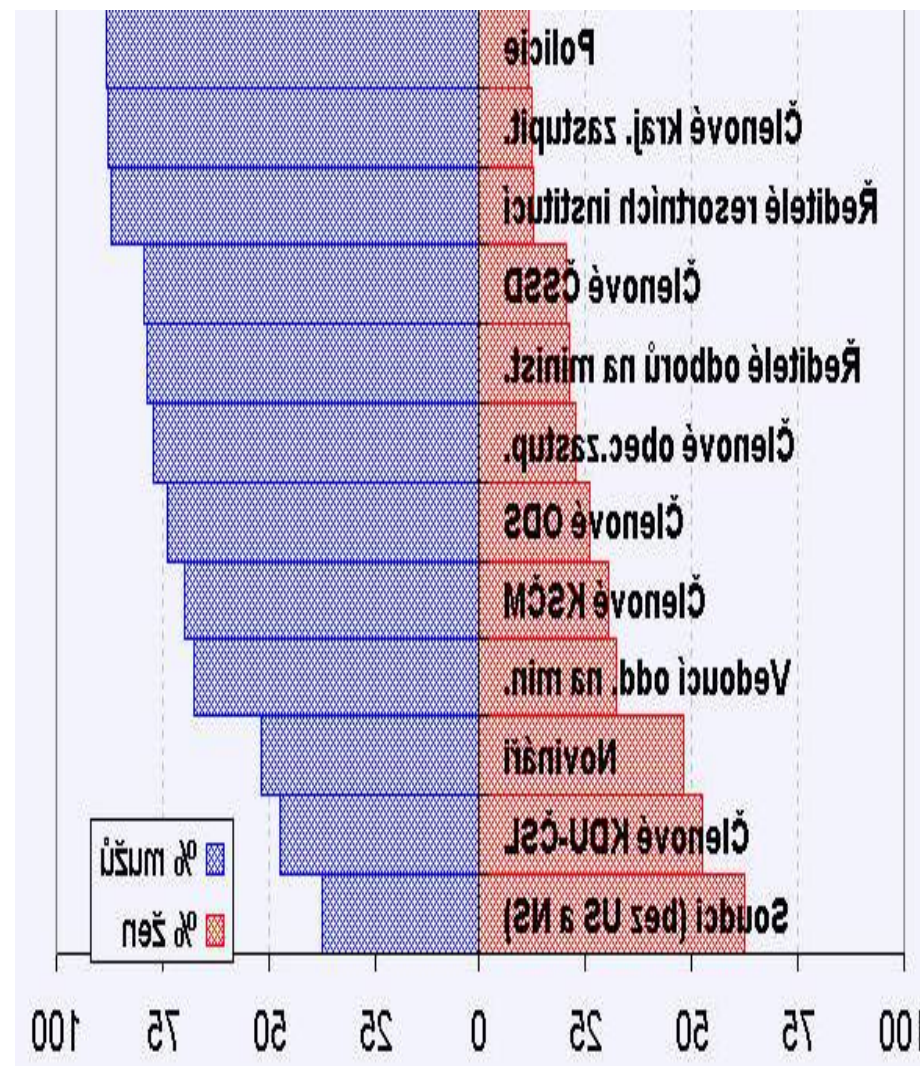
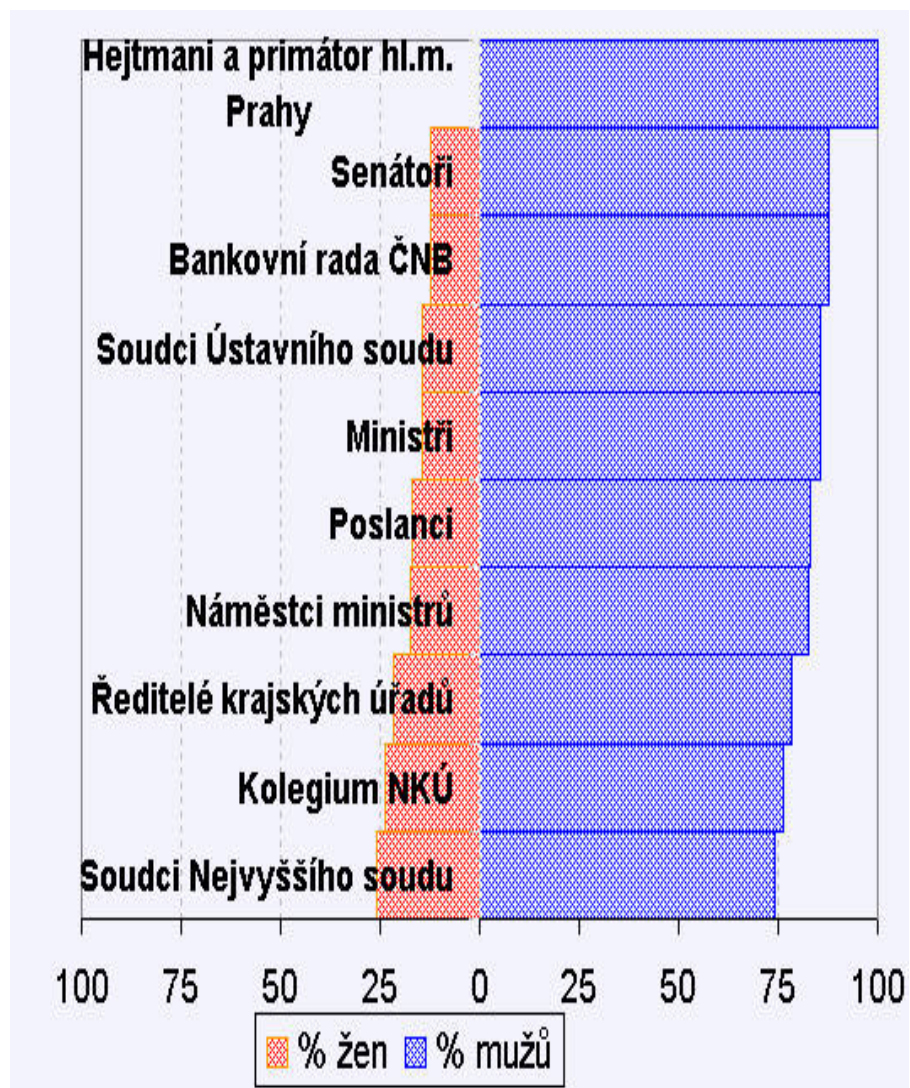
Graf 1 Struktura populace ve věku 25 a více let podle vzdělání

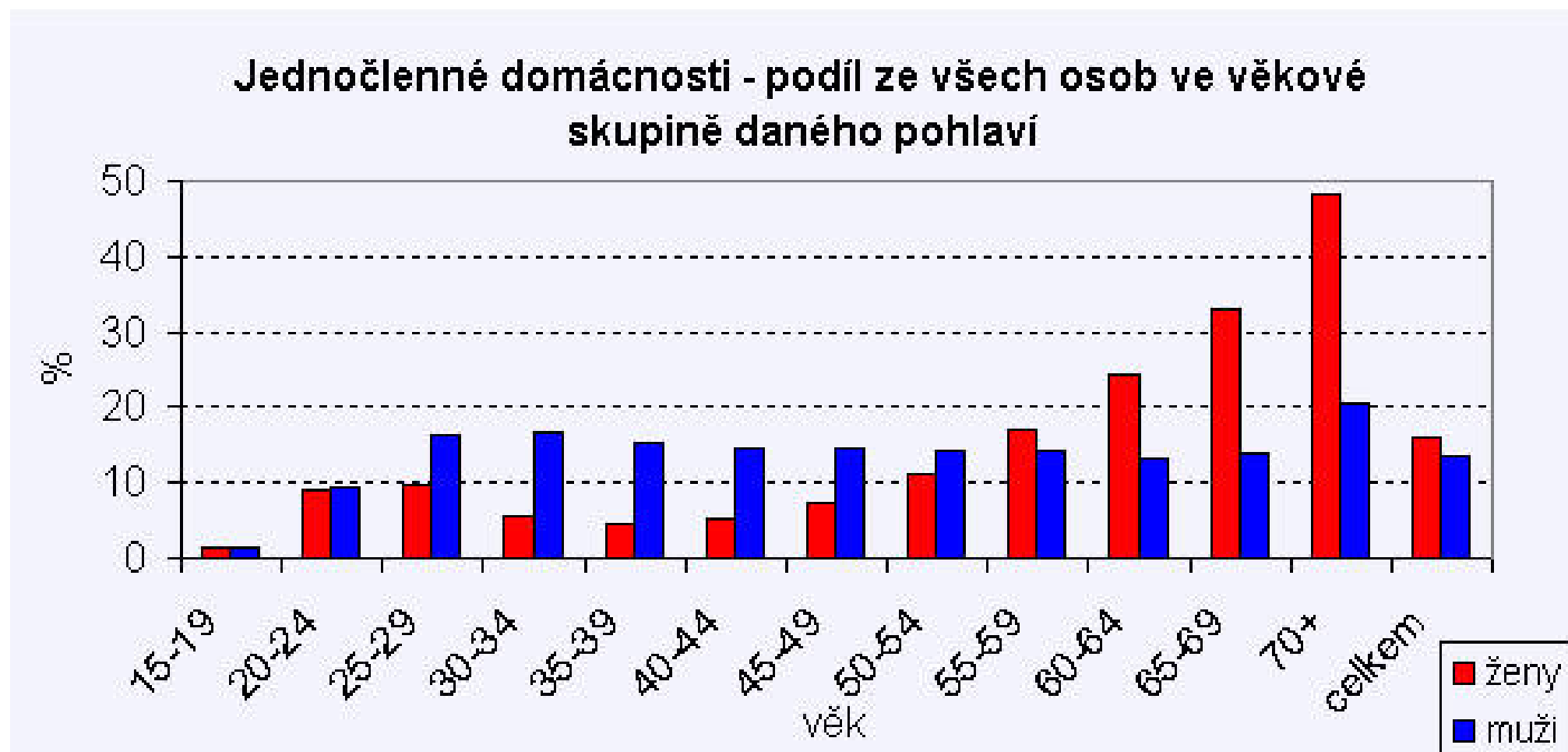
Graf č. 2

Graf č.4

Graf. č. 3

Graf č.5

MZDA ŽEN A MUŽU V ROCE 2003

